

SOCIALINIŲ IŠMOKŲ IR MOKESČIŲ VAIDMUO MAŽINANT PAJAMŲ NELYGYBĘ LIETUVOJE 2005–2011 METAIS

Viginta Ivaškaitė-Tamošiūnė

Lietuvos socialinių tyrimų centras, A. Goštauto g. 11, Vilnius
El. paštas: viginta@ktl.mii.lt

Anotacija

Straipsnyje analizuojama Lietuvos gyventojų pirminių ir disponuojamųjų pajamų nelygybė ir jos kaita 2005–2011 metų laikotarpiu. Parodoma, kaip kito gyventojų pirminės pajamos, kokia yra gyventojų pajamų grupių pajamų sudėtis, ir vertinama, kiek prie gyventojų pajamų nelygybės sumažinimo ar padidinimo ekonominio pakilimo ir nuosmukio laikotarpiais prisideda tiesioginiai mokesčiai ir socialinės išmokos. Tyrimas parodė, kad pajamų nelygybės mažinimui svarbesnės socialinio draudimo išmokos, o bendras tiesioginių mokesčių vaidmuo labai menkas. Analizuojant mokesčius atskirai, pastebima, kad gyventojų pajamų mokesčio vaidmuo mažinant pajamų nelygybę tiriamu laikotarpiu menko, o socialinio draudimo įmokos pajamų nelygybę kiek padidina (yra regresyvos).

Pagrindiniai žodžiai: pajamų nelygybė, tiesioginiai mokesčiai, socialinės išmokos, disponuojamosios pajamos, regresyvumas.

Įvadas

Daugelyje Vakarų šalių pajamų nelygybė per pastaruosius du dešimtmečius gana sparčiai augo. Neretai daugiausiai uždirbantieji atsirikia didesnę ekonominio pyrago dalį, o likusių visuomenės narių pajamos auga labai nedaug. Vis dažniau sutariama, kad vertinant šalies ekonominį augimą netikslinga apsiriboti vien bendru pajamų augimu, reikia atsižvelgti ir į pajamų pasiskirstymą (OECD, 2012). Kad pajamų nelygybė yra svarbus rodiklis, rodo ir Žmogaus socialinės raidos indeksas (ŽRSI), apimantis ir vertinimus, atsižvelgiant į pajamų nelygybės lygį šalyse. Štai Lietuva 2013 metais pagal ŽRSI, kuris siekė 0,384, buvo 35 vietoje, o dėl didelio pajamų nelygybės lygio indekso reikšmė sumažėja iki 0,746. Kartu tai reiškia, kad Lietuva nukrenta 3 pozicijomis žemiau (Human Development Report, 2014).

Galima pastebėti, kad šalys, kurios yra panašios pagal pirminę pajamų nelygybę, gali būti labai skirtingos pagal disponuojamųjų pajamų nelygybę, todėl svarbu analizuoti šalių socialinių išmokų ir mokesčių sistemas, siekiant geriau suprasti jų poveikį gyventojų pajamų pasiskirstymui.

Užsienio literatūroje gausu mokslinių studijų, kuriose parodomas pirminių pajamų pasiskirstymas ir nelygybė šalyse ir analizuojamas tiesioginių mokesčių ir socialinių išmokų poveikis disponuojamųjų pajamų nelygybei. Vienas iš tokių pavyzdžių gali būti C. Fuest, J. Niehues ir A. Peichl (2010) straipsnis apie mokesčių ir išmokų perskirstomąjį poveikį išsiplėtusioje Europoje. Remiantis 2007 metų duomenimis, analizuojamos 25 ES šalys, tarp jų ir Lietuva. Pajamų nelygybei vertinti naudojami bendrosios entropijos rodikliai, taikomas tiek nuosekliojo skaičiavimo, tiek šaltinio dekompozicijos metodai, kuriais atskleista, kad visose šalyse svarbiausia perskirstymo priemonė yra pensijos. Gyventojų pajamų mokestis ir socialinio draudimo įmokos mažinant pajamų nelygybę Lietuvoje beveik nereikšmingos. Išmokų ir mokesčių poveikis pajamų nelygybei skirtingais laikotarpiais atskirose šalyse išsamiai vertinamas daugelyje tarptautinių publikacijų (pvz., Mahler ir Jesuit, 2006; Immervoll, Levy, Lietz, Mantovani, O'Donoghue, Sutherland ir Verbist, 2005; Immervoll ir Richardson, 2011; Gemmell ir Morrissey, 2005; Cubero ir Hollar, 2010; Anyaegbu, 2011; Joumard, Pisu ir Bloch, 2012; McCall ir Percheski, 2010; OECD, 2008, 2011, 2012, 2012a, 2014; ir kt.), tačiau į šiuos palyginimus Lietuva neįtraukiama. Pažymėtina, kad daugelyje tyrimų pajamų nelygybei matuoti naudojamas Gini koeficientas.

Pastaroji ekonominė krizė paūmino pajamų nelygybės problemas, todėl atliekami pasikeitusių

socialinių išmokų ir mokesčių taisyklių poveikio pajamų pasiskirstymui, skurdui vertinimai, analizuojama, kokios gyventojų grupės dažniau nukentėjo dėl viešųjų finansų apkarpyimo. Pavyzdžiui Esekso universiteto mokslininkų studijoje nagrinėjamas finansinių apkarpyimų poveikis skirtingoms gyventojų pajamų grupėms atskirose ES šalyse (Avram, Figari, Leventi, Levy, Navicke, Matsaganis, Militaru, Paulus, Rastrigina ir Sutherland, 2012) ir pajamų pasiskirstymui. Praėjus 5 metams nuo krizės pradžios konstatuojama, kad socialinės nelygybės ir skurdo lygis auga ir kad drastiškos apkarpyimo priemonės tik prisidėjo prie skurdo ir nelygybės augimo (European Commission, 2014).

Lietuvos mokslininkai pajamų nelygybės problemai Lietuvoje taip pat skyrė nemažai dėmesio. Pajamų nelygybę analizavo I. Blažienė (2002), A. Šileika ir I. Blažienė (2001), R. Lazutka (2003), A. Misiūnas ir J. Rukšėnaitė (2006), A. Misiūnas ir N. Bratčikovienė (2007), D. Skučienė (2008), V. Lisauskaitė (2010). I. Blažienė ir R. Zabaraskaitė 2011 m. nagrinėjo gyventojų pajamų nelygybę Lietuvoje, o 2012 metų straipsnyje analizavo gyventojų pajamų nelygybės ir ekonominių ciklų sąsają, identifikavo veiksnius, lemiančius pajamų nelygybę ekonomikos pakilimo ir nuosmukio laikotarpiais. J. Aidukaitės, N. Bogdanovos ir A. Guogio (2012) knygoje pažvelgta ir pagrindinius socialinių išmokų pokyčius pastarosios finansinės krizės laikotarpiu, R. Lazutkos, D. Skučienės, G. Černiausko, A. Bartkaus, J. Navickės ir J. Junevičienės monografijoje (2013) išsamiai nagrinėta socialinio draudimo sistema ir socialinių draudimo išmokų poveikis gyventojų pajamoms. Pabrėžtina, kad dauguma tyrimų sukoncentruoti į disponuojamųjų pajamų nelygybę ir jos kaitą ir vis dar stokojama tyrimų, kurie parodytų ne tik kaip keitėsi disponuojamųjų pajamų nelygybė, bet ir kokia yra pirminė pajamų nelygybė (prieš mokesčius ir socialines išmokas) ir koks – tiesioginių mokesčių (gyventojų pajamų mokesčio ir socialinio draudimo įmokų) ir socialinių išmokų vaidmuo perskirstant gyventojų pajamas ir didinant ar mažinant gyventojų pajamų nelygybę Lietuvoje.

Tyrimo objektas: tiesioginių mokesčių ir socialinių išmokų poveikis gyventojų pajamų pasiskirstymui.

Tyrimo tikslas: tiesioginių mokesčių ir socialinių išmokų vaidmuo mažinant gyventojų pirminę pajamų nelygybę Lietuvoje ekonominio pakilimo ir nuosmukio laikotarpiu (2005–2011 metais).

Pajamų nelygybė ir mokesčių bei socialinių išmokų poveikis

Pajamų nelygybė suprantama kaip nevienodas pajamų pasiskirstymas tarp individų visuomenėje. Kitaip tariant, galime kalbėti apie didesnę ar mažesnę atotrūkį tarp turtingųjų ir skurstančiųjų pajamų. Ekonominę nelygybę vertinant plačiau, svarbu paminėti, kad ji apima ne tik pajamų, bet ir turto pasiskirstymo nelygybę, kuri dažnai yra netgi didesnė nei pajamų nelygybė.

Dėmesys pajamų nelygybei ypač padidėja ekonominio nuosmukio laikotarpiais, kai gyventojai susiduria su didesniu pajamų nesaugumu. Vis dėlto valstybė turi priemonių, kuriomis gali veikti pajamų pasiskirstymą šalyje. Matuojant ir vertinant pajamų nelygybę svarbu atskirti iš privačiojo ir iš viešojo sektoriaus gaunamas pajamas. Pirmuoju atveju analizuojamas rinkos gautų pajamų pasiskirstymas, vadinamosios pirminės pajamos (prieš atskaitant mokesčius ir gaunant socialines išmokas), o antruoju – disponuojamosios pajamos, jau po mokesčių ir socialinių išmokų. Valstybė gali paveikti didelę privačiojo sektoriaus sukuriama pirminę pajamų nelygybę taikydama du pagrindinius mechanizmus: socialinės apsaugos sistemą ir mokestinę sistemą. Pirmuoju atveju veikiama per socialinio draudimo ar socialinės paramos išmokas, pvz., nedarbo išmokas ar pensijas, siekiant pakeisti darbinės pajamas, išmokas vaikams ir šeimoms, siekiant palengvinti papildomą šeimos našta, socialinę paramą skurdžiai gyvenantiems ir pan. O pajamų nelygybės mažinimas per mokesčių sistemą dažnai vykdomas taikant progresyvių gyventojų pajamų mokestį (Paulus, Figari ir Sutherland, 2009; Luebker, 2014). Paprastai tikimasi, kad socialinės išmokos (socialinio draudimo ir socialinės paramos išmokos) skiriamos mažesnių gyventojų pajamų grupėms, o mokesčius daugiausiai moka turtingesni asmenys ir taip abi šios priemonės prisideda prie pajamų nelygybės mažėjimo.

Svarbu atkreipti dėmesį, kad socialinės išmokos nebūtinai reikšmingai perskirsto pajamas. Pvz., socialinio draudimo išmokos teikiamos be pajamų ir (arba) turto testavimo, dažniausiai remiantis ankstesnėmis įmokomis ir tam tikrų nenumatytų aplinkybių atsiradimu (pvz., praradus darbą ar sulaukus tam tikro amžiaus). Kadangi socialinio draudimo išmokos yra tiesiogiai susijusios su anksčiau gautomis pajamomis, jos atspindi ankstesnę nelygybę, taigi žmonės, kurie mokėjo

didesnes įmokas (kaip dalį nuo savo pajamų), gaus didesnes socialinio draudimo išmokas. Ir atvirkščiai – mokesčiai gali būti suvokiami ne tik kaip našta, bet ir kaip tam tikra gerovės teikimo forma. Mokestiniai sumažinimai, mokestinės lengvatos gyvybės draudimui, pensijų schemoms, vaikams, paskolų palūkanoms ir pan., yra analogiški socialiniams transferams, nes padidina asmenų ar namų ūkių disponuojamąsias pajamas. Vis dėlto pastebėta, kad tokia fiskalinė gerovė nors ir perskirsto pajamas, tačiau dažniau apdovanoja ne pačius skurdžiausius visuomenės narius (Reisman, 2001; Verbist, 2002).

Taigi pajamos, kurias žmogus uždirba rinkoje, nėra tos pačios, kurios galiausiai skiriamos vartoti ir taupyti: valstybė renka mokesčius ir teikia socialines išmokas bei paslaugas, todėl disponuojamosios pajamos gali būti didesnės arba mažesnės už pirmines pajamas.

Vertinant iš žmogaus perspektyvos, svarbiausios yra neto pajamos, kurias jau galima vartoti ir taupyti, t. y. pajamos po išskaičiuotų tiesioginių mokesčių ir sumokėtų socialinių išmokų. Sutariama, kad išsamiausias prieinamas pajamų rodiklis yra namų ūkių disponuojamosios pajamos, adaptuojamos atsižvelgiant į namų ūkio narių skaičių. Stiglitz, Sen ir Fitoussi (2009) savo ataskaitoje Europos Komisijai dar siūlo atsižvelgti į viešai teikiamas viešąsias gėrybes, tokias kaip išlaidos švietimui ar sveikatos apsaugai. Tokias pajamas siūloma vadinti adaptuotomis disponuojamosiomis namų ūkio pajamomis. Šias pajamas sudaro keletas dedamųjų. Visų pirma tai asmens darbo pajamos. Individualių darbinių pajamų pasiskirstymas atspindi tiek atlyginimo pajamų sklaidą tarp dirbančiųjų visą darbą dieną, tiek tarp dirbančiųjų dalį dienos, savarankiškai dirbančiųjų ar neturinčiųjų darbo. Rinkos pajamos apima ne tik pajamas iš darbo, bet ir kapitalo pajamas. Kitaip rinkos pajamos dar vadinamos pirminėmis pajamomis. Namų ūkio rinkos pajamos atspindi namų ūkio dydžio ir sudėties skirtumus, kurie lemia bendras namų ūkio disponuojamąsias pajamas. Galiausiai disponuojamosios namų ūkio pajamos atspindi pajamas jau po mokesčių ir gaunamų socialinių išmokų. Kaip minėta, dar galima išskirti adaptuotas disponuojamąsias namų ūkių pajamas, kurios atspindi nepinigines viešąsias išlaidas (OECD, 2012).

Šiame straipsnyje pagrindinis dėmesys skiriamas toms gerovės valstybėse naudojamoms politikos priemonėms, kurios tiesiogiai veikia asmenų ar namų ūkių disponuojamąsias pajamas, t. y. tiesioginius mokesčius ir socialines išmokas. O viešųjų gėrybių (pvz., išsilavinimo) teikimas, nors ir neabejotinai svarbus vertinant perskirstymą ir žmonių gerovę, šiame darbe nebus nagrinėjamas. Taigi straipsnyje analizuojama gyventojų disponuojamųjų pajamų sudėtis ir tai, kaip perskirstymo priemonės prisideda prie pirminės pajamų nelygybės sumažinimo 2005–2011 metų laikotarpiu. Tiriamas laikotarpis yra apribotas duomenų prieinamumo, nes pajamų ir gyvenimų sąlygų tyrimas pradėtas 2005 metais. 2011 metų riba pasirinkta remiantis užsienio šalių praktika – tais metais daugelyje šalių pastebimas šalies ūkio atsigavimas.

Tyrimo metodai

Siekiant įvertinti mokesčių ir išmokų poveikį pajamų nelygybės mažinimui atliekama antrinė mikrolygmens duomenų analizė. Tam pasitelkiami statinio mokesčių ir išmokų mikrosimuliacinio modelio EUROMOD išvestiniai duomenys, grindžiami ES pajamų ir gyvenimo sąlygų tyrimo (toliau – PGS) informacija. Taikant EUROMOD modelį šie duomenys specialiai paruošiami pajamų nelygybės, skurdo ir kt. analizėms atlikti (daugiau informacijos apie EUROMOD galima rasti, pvz., Sutherland (2007) ir Lietz ir Mantovani (2007) publikacijose, apie Lietuvos mokesčių bei išmokų duomenis ir modelio EUROMOD parametrus rašė, pvz., V. Ivaškaitė-Tamošiūnė, R. Lazutka ir L. Salanaukaitė (2013)). PGS yra reprezentatyvus skerspjuvio tyrimas, kurį vykdo Lietuvos statistikos departamentas. Tyrimo tikslas – parengti kiek įmanoma tiksliau palyginamą Europos Sąjungos šalių informaciją apie gyventojų pajamas, skurdo ir socialinės atskirties lygį ir sudėtį, ilgalaikį skurdą (Statistikos departamentas, 2007). Šiame darbe naudojami 7 duomenų rinkiniai, parodantys 2005–2011 metų situaciją.

Tyrimo svarbios šios pajamų sąvokos: pirminės (bruto) pajamos ir disponuojamosios pajamos. I lentelėje pateikiama pajamų samprata ir naudojamas pajamų nuoseklumas vertinant pajamų nelygybę.

Pajamų samprata ir dedamosios

<i>Pajamų dedamosios</i>	<i>Pajamų nelygybės vertinimas</i>
<i>Užimtumo pajamos + individualiai dirbančiųjų pajamos + pensijos iš privačių fondų + išeitinės išmokos + pajamos iš investicijų + pajamos iš nuomos + pajamos iš vaikų iki 16 metų + privatūs pervedimai iš kitų namų ūkių + alimentai = pirminės (bruto) pajamos</i>	Pirminių (bruto) pajamų nelygybė
<i>– darbuotojo socialinio draudimo įmokos – gyventojų pajamų mokestis + socialinio draudimo išmokos (senatvės pensija, negalios pensija, našlio pensija, išankstinė pensija, motinystės pašalpa, motinystės (tėvystės) pašalpa, tėvystės pašalpa, nedarbo draudimo išmoka, ligos išmoka) + socialinės paramos išmokos (pašalpos būstui, socialinė pašalpa, savivaldybių ir NVO parama, išmoka vaikui, vienkartinė išmoka gimus vaikui, globos (rūpybos) išmoka, su mokymusi susijusios išmokos, vienkartinė išmoka nėščiai moteriai) = disponuojamosios pajamos</i>	Disponuojamųjų pajamų nelygybė

Šaltinis: sudaryta autorės.

Šioje analizėje naudojama pajamų vienam ekvivalentiniam asmeniui samprata. Ekvivalentinė skalė yra funkcija, pagal kurią suskaičiuojamos adaptuotos pajamos remiantis bendromis namų ūkio pajamomis ir namų ūkio charakteristikų vektoriumi (Wang ir Caminada, 2011). Kitaip tariant, ekvivalentinėse skalėse atsižvelgiama į masto ekonomiją namų ūkyje. Siekiant nuoseklumo su Eurostato naudojama metodika, taikoma modifikuota EBPO skalė, pagal kurią pirmam namų ūkio nariui suteikiamas 1, antrajam (14 metų ir vyresniam asmeniui) – 0,5, o vaikui iki 14 metų – 0,3 balo. Kitaip tariant, visi pajamų nelygybės skaičiavimai atliekami pritaikius ekvivalentines skales ir priskyrus visiems namų ūkio nariams vienodas ekvivalentines pajamas.

Egzistuoja gausybė pajamų nelygybės matavimo rodiklių (pvz., bendrosios entropijos rodikliai, Atkinson indeksas, Theil indeksas, procentiliniai santykiai, deciliai ar kvantiliai, diferenciacijos koeficientai ir kt.), iš kurių bene dažniausiai tyrimuose naudojamas Lorenzo kreive grindžiamas Gini koeficientas. Gini koeficiento reikšmės varijuoja nuo 0 iki 1 (atitinkamai 0 reiškia visišką lygybę, o 1 – visišką nelygybę). Šiame straipsnyje pajamų nelygybei matuoti taip pat naudojamas Gini koeficientas, siekiant didesnio gautų rezultatų palyginamumo su užsienio autorių darbais, taip pat akcentuojant pajamų nelygybės skirtumus pajamų pasiskirstymo viduryje.

Vertinant skirtingų mokesčių ir išmokų poveikį pajamų nelygybės mažinimui, naudojamas nuosekliojo skaičiavimo (dekompozicijos) požiūris

(angl. *Sequential accounting (decomposition) approach*). Remiantis tam tikru pajamų sudarymo eiliškumu, nuosekliai pridedama atskira išmoka (-os) arba atimamas atskiras mokestis (-čiai) ir *status quo* situacija palyginama su pajamų pasiskirstymu be atitinkamos priemonės (Wang ir Caminada, 2011; Fuest ir kt., 2010; Immervol ir Richardson, 2011).

Lietuvos gyventojų pajamų sudėtis ir pajamų nelygybė ekonominio pakilimo ir nuosmukio laikotarpiais

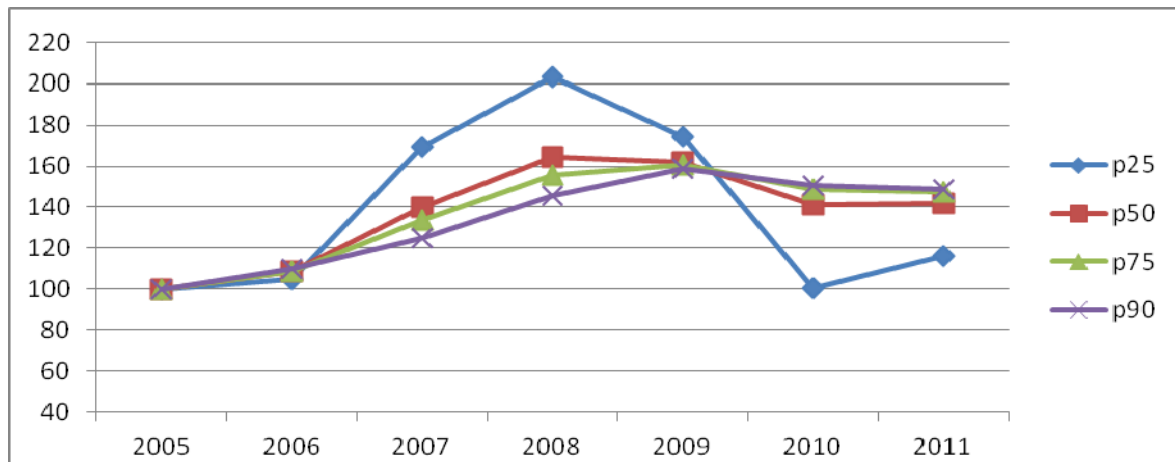
Analizuojant pajamas ekonominio pakilimo ir nuosmukio laikotarpiu dažnai keliamas klausimas, kas atsitinka su skurdžiausiai gyvenančiais asmenimis. Bendrai sutariama, kad ekonominio augimo laikotarpiu sunkiau besiverčiančių asmenų situacija pagerėja, o ekonominio nuosmukio laikotarpiu, kaip ir galima būtų tikėtis, pablogėja, bet daug daugiau, palyginti su labiau pasiturinčiais asmenimis (Baldacci, de Mello ir Inchauste, 2002). Kyla klausimas, ar tai galioja ir Lietuvoje.

Pirminių pajamų kaita

Analizuojant vien tik realias (atsižvelgus į infliaciją) rinkos ir iš kitų namų ūkių gaunamas bruto (prieš atskaitant tiesioginius mokesčius ir gaunant socialines išmokas) pajamas, matyti, kad jos iki 2008 metų augo visose pajamų grupėse (1 pav.). Šiuo laikotarpiu pastebimi ir žemiausi nedarbo rodikliai šalies ūkyje. Pirminių bruto pajamų augimas šiuo laikotarpiu buvo sparčiausias

mažiausias pajamas turinčių asmenų grupėje (25 procentilis), o lėčiausias – tarp didžiausių pajamų gavėjų. O po 2008 metų matomas pirminių realių pajamų mažėjimas visose pajamų grupėse. Vis dėlto pokyčiai nebuvo vienodi skirtinguose pajamų

pasiskirstymo taškuose. Labiausiai ekonominė krizė paveikė 25 procentilio pajamas – pastebimas didžiausias pajamų smukimas (nuo 2008 iki 2010 metų sumažėjo perpus).

1 pav. Realių pirminių bruto pajamų dinamika 2005–2011 metais

Pastaba: p25, p50, p75, p90 – individualių rinkos pajamų pasiskirstymo procentiliai. Naudojama EPBO modifikuota ekvivalentinė skalė.

Šaltiniai: autorės skaičiavimai naudojantis PGS duomenimis ir Statistikos departamento duomenimis (metinė infliacija). <http://db1.stat.gov.lt/statbank/SelectVarVal/Define.asp?Maintable=M2020102&PLanguage=0>

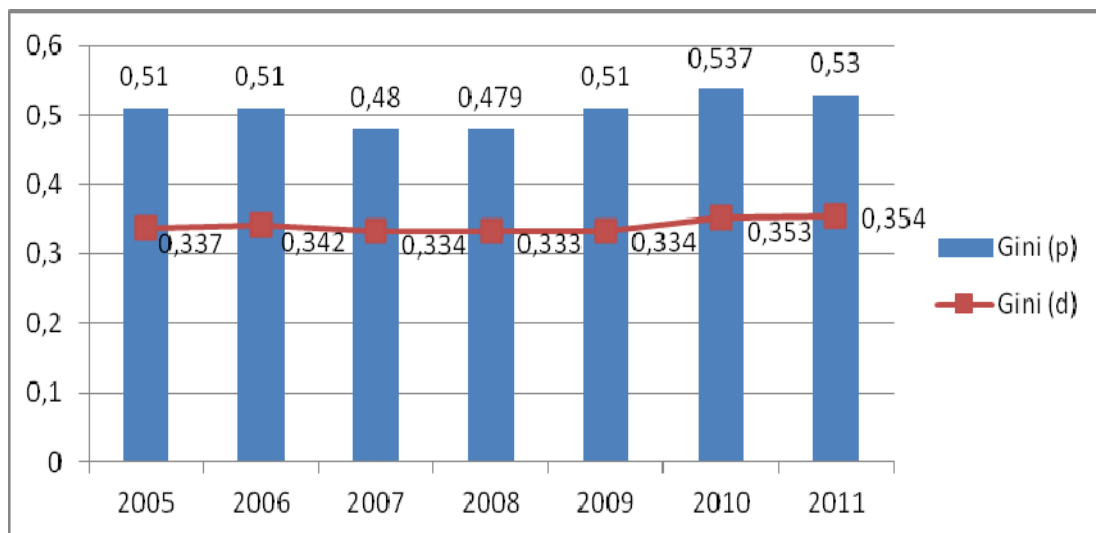
Didesnių pajamų (75 ir 90 procentilių) reakcija į ekonominį nuosmukį yra gerokai nuosaikesnė ir pats pirminių bruto pajamų mažėjimo reiškinys pastebimas metais vėliau (po 2009-ųjų). Tai tik patvirtina anksčiau išsakytą pastebėjimą apie ekonominio nuosmukio pasekmes skurdžiau gyvenantiems asmenims ir Reisman (2001) teiginį, kad mažiausias pajamas gaunantys asmenys labiausiai nukentčia ekonominio nuosmukio laikotarpiais, o šalies ūkiui augant pajamų augimas irgi būna didesnis nei kituose pajamų pasiskirstymo taškuose. Tai nestebina, nes turintieji mažiau žinių ir kompetencijų yra ypač pažeidžiami ciklinių ūkio svyravimų atvejais: ekonominio nuosmukio metu jie dažniau nei aukštos kvalifikacijos asmenys praranda darbą ar sumažinamas jiems mokamas atlygis.

Tokia realiųjų pirminių bruto pajamų kaitos analizė nuo 2005 metų leidžia atkreipti dėmesį į rinkos nulemtus pajamų nevienodumus ir ekonominio pakilimo ir nuosmukio poveikį

skirtingoms pajamų grupėms, tačiau taip pat svarbu, kaip kinta pirminė pajamų nelygybė.

Gyventojų pajamų nelygybė

Gini koeficientu matuojama Lietuvos gyventojų pirminių pajamų nelygybė, 2005–2006 metais siekusi 0,51, ekonominio pakilimo viršūnėje sumažėjo iki 0,48 (2 pav.). Kaip jau minėta anksčiau, šiuo metu ypač augo mažiausiai uždirbančių gyventojų pajamos, todėl bendras pajamų netolygumas mažėjo. Ekonominio nuosmukio laikotarpiu mažiausioms pajamoms reikšmingai krintant, o didžiausioms išliekant gana panašaus lygio pajamų nelygybės koeficientas 2010 metais išaugo iki 0,537, o po metų truputį sumažėjo.

2 pav. Pirminių bruto ir disponuojamųjų pajamų nelygybės, matuojamos Gini koeficientu, dinamika 2005–2011 metais

Šaltinis: autorės skaičiavimai remiantis PGS duomenimis.

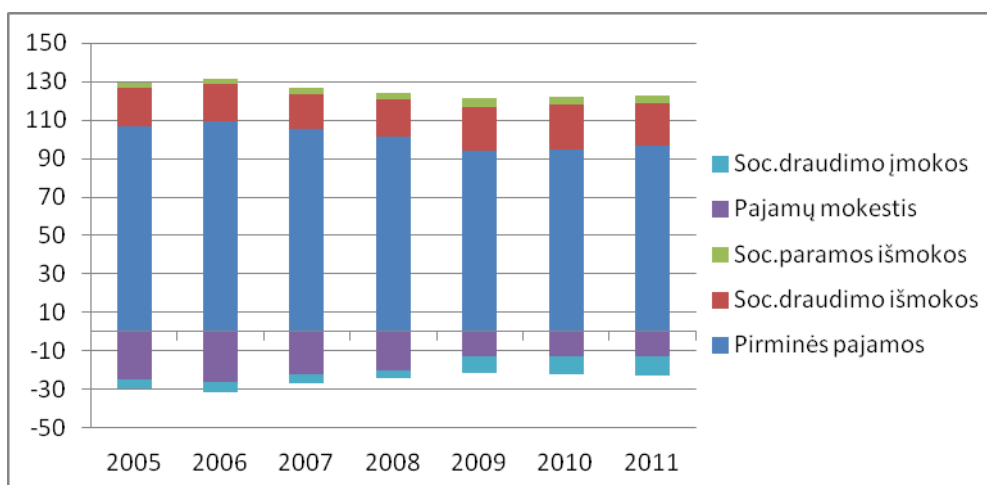
Pastaba: Gini (p) – pirminių pajamų nelygybė; Gini (d) – disponuojamųjų pajamų nelygybė.

Kaip jau minėta, pirminės bruto pajamos ir disponuojamosios pajamos dėl valstybės išikišimo mokesčių ir išmokų forma skiriasi (disponuojamosios pajamos gali būti tiek didesnės, tiek mažesnės nei rinkos pajamos). Ekonominės krizės laikotarpiu, mažėjant gyventojų rinkos pajamoms dėl darbo netekimo ar uždarbio mažėjimo, svarbu, kad suveiktų socialinės apsaugos (socialinio draudimo ir socialinės paramos) sistema ir apsaugotų visuomenės narius nuo skurdo ir pajamų nelygybės augimo šalyje. Tame pačiame 2 paveikslėlyje matyti, kad gyventojų disponuojamųjų pajamų nelygybė visu tiriamu laikotarpiu išliko mažesnė nei rinkos pajamų nelygybė ir siekė 0,34–0,35. Be to, disponuojamųjų pajamų nelygybės svyravimai tiek ekonominio pakilimo, tiek nuosmukio laikotarpiais yra daug mažesni. Remiantis šiais duomenimis galima teigti, kad valstybė reikšmingai prisideda išlyginant pirminių pajamų pasiskirstymo netolydumus ir vaidina gana svarbų vaidmenį ekonominio nuosmukio laikotarpiu.

Prieš analizuojant, kurios pajamų perskirstymo priemonės yra svarbesnės mažinant pirminių pajamų nelygybę, tikslinga panagrinėti skirtingų metų gyventojų disponuojamųjų pajamų struktūrą.

Gyventojų disponuojamųjų pajamų sudėtis

Gyventojų ekvivalentinių disponuojamųjų pajamų sudėtis 2005–2011 metų laikotarpiu pavaizduota 3 paveikslėlyje. Rezultatai paveikslėlyje gali būti interpretuojami kaip nurodantys, kiek reikia pirminių bruto pajamų, norint pasiekti tam tikrą disponuojamųjų pajamų lygį, ir kiek atskaitoma mokesčių ir gaunama socialinių išmokų forma. Jeigu rinkos pajamos sudaro apie 100 proc. disponuojamųjų pajamų, tai reiškia, kad valstybė mokesčių forma paima maždaug tiek pat, kiek atiduoda socialinėmis išmokomis (Immervol ir kt., 2005). Pirminės bruto pajamos bendroje gyventojų pajamų struktūroje skirtingais metais sudarė nuo 94 iki 109 proc. visų disponuojamųjų pajamų (atitinkamai didžiausia dalis buvo 2006 m., o mažiausia – 2009 m.). 2005–2008 metų laikotarpiu šalies gyventojai vidutiniškai sumokėjo daugiau mokesčių, nei gavo socialinių išmokų. Pvz., 2008 metais rinkos pajamos sudarė 101 proc. disponuojamųjų pajamų. O prasidėjus ekonominei krizei socialinių išmokų dalis disponuojamųjų pajamų struktūroje augo, rinkos pajamų – mažėjo. Galima pastebėti, kad socialinių išmokų buvo gaunama daugiau, nei vidutiniškai sumokama tiesioginių mokesčių.

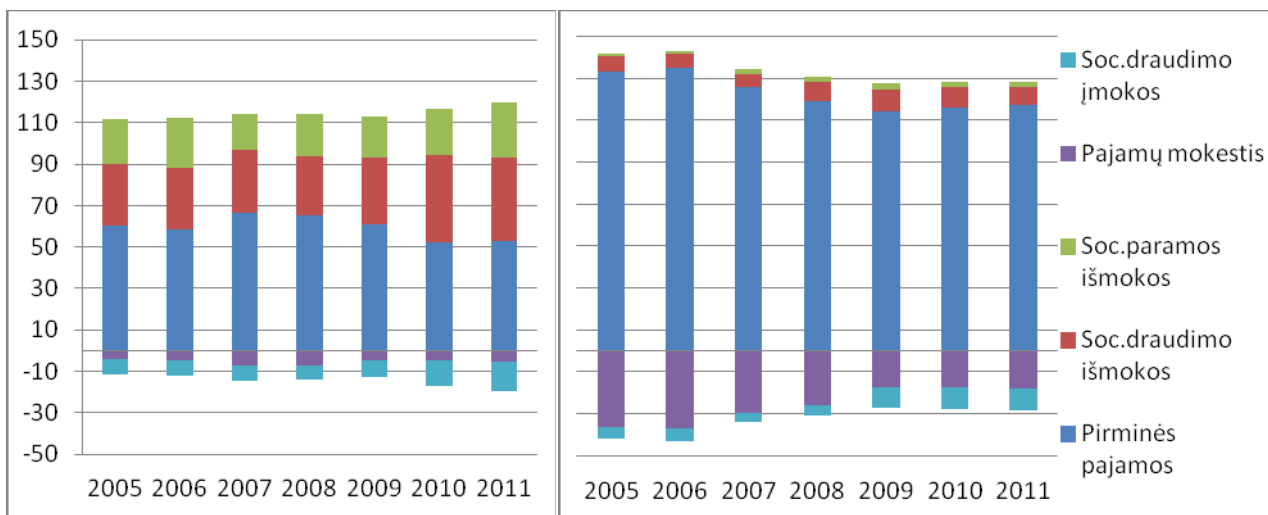
3 pav. Ekvivalentinių disponuojamųjų pajamų kompozicija 2005–2011 metais (proc.)

Šaltinis: autorės skaičiavimai remiantis PGS duomenimis.

Socialinės išmokos skirtingais metais sudarė 18–23 proc., o socialinė parama – apie 3–4,5 proc. ekvivalentinių disponuojamųjų pajamų (didžiausios dalys 2009–2011 metais). O tiesioginių mokesčių dalis disponuojamųjų pajamų struktūroje nuo 2005 iki 2009 metų menko, tai vėlgi paaiškinama bendru ūkio nuosmukiu ir rinkos pajamų mažėjimu. Gyventojų pajamų mokesčio ir socialinio draudimo įmokų dalies pokyčiai bendroje struktūroje taip pat gali būti aiškinami remiantis atitinkamais įstatymų pokyčiais. Nuo 2006 iki 2007 metų gyventojų pajamų mokesčio dalis disponuojamosiose pajamose sumažėjo nuo 26 iki 22 proc. ne tik dėl mažesnių rinkos pajamų, bet ir dėl sumažinto mokesčio tarifo (2006 m. liepos 1 d. sumažinta nuo 33 iki 27 proc.). 2008 metais šis tarifas buvo sumažintas iki 24 proc., o 2009 m. – iki 15 proc., (gyventojų pajamų mokesčio dalis disponuojamosiose pajamose sumažėjo nuo 20 iki 12 proc.). 2009 metais taip pat keitėsi neapmokestinamosios pajamų dalies (NPD) taisyklės, kaip ir pajamų, kurios įtraukiamos apskaičiuojant neapmokestinamąją dalį (pvz., apskaičiuojant NPD įtraukiamos ne tik darbinės pajamos, bet ir ne individualiosios veiklos turto pardavimo pajamos, pajamos iš paskirstytojo pelno, honorarai, autoriniai atlyginimai, pensijos ir pan.), sąrašas. Dėl naujo 6 proc. sveikatos draudimo mokesčio 2009 metais nuo 4,5 iki 9–10 proc. padidėjo socialinių draudimo įmokų dalis disponuojamųjų pajamų struktūroje. Tokie mokesčių struktūros pokyčiai, anot Prasad ir Deng (2009), yra svarbus šalies prioritetų ir ideologinių pasirinkimų atspindys. Gyventojų pajamų mokesčio

tarifo mažėjimas rodo darbo rinkos liberalėjimą, o taikomo NPD grupių skaičiaus sumažinimas, viena vertus, demonstruoja siekį keisti buvusią sistemą į paprastesnę, kita vertus, gali būti minėtas prioritetų ar ideologijų atspindys. Pvz., Lietuvoje buvo panaikintas NPD asmenims, vieniems auginantiems vaikus, ir taikomas standartinis papildomas NPD už kiekvieną vaiką, nepaisant akivaizdaus poreikio taikyti papildomas didesnes mokesčines nuolaidas minėtai grupei. Vieniši asmenys, auginantys vaikus, įvairiuose tyrimuose išskiriami kaip viena iš labiausiai pažeidžiamų grupių, patiriančių didelę skurdo riziką. Lietuvoje skurdo rizikos lygis vienišų asmenų su vaikais namų ūkiuose 2010 metais siekė net 44,4 proc., palyginimui daugiavaikiuose namų ūkiuose skurdo rizikos lygis siekė 23,4 proc., o namų ūkiuose be vaikų – 18,6 proc. (Eurostat, 2013).

Palyginus skirtingiems pajamų deciniams priskiriamus namų ūkius matyti, kad rinkos pajamos mažiausias pajamas turinčių asmenų disponuojamųjų pajamų struktūroje sudarė nuo 52 (2010 m.) iki 66 proc. (2007 m.) (žr. 4 pav. kairėje). Rinka išlieka svarbesnė ekonominio augimo laikotarpiu. Kaip ir galima tikėtis, didžiausia tiek socialinio draudimo išmokų, tiek socialinės paramos išmokų dalis (atitinkamai apie 40 ir 24 proc.) buvo 2010–2011 metais, ekonominio nuosmukio laikotarpiu. Tuo metu socialinės išmokos suveikė kaip automatiniai stabilizatoriai. O 2007–2008 metais šios išmokos sudarė atitinkamai apie 29 ir 18 proc.

4 pav. Pirmo (kairėje) ir dešimto (dešinėje) ekvivalentinių disponuojamųjų pajamų decilių kompozicija 2005–2011 metais (proc.)

Šaltinis: autorės skaičiavimai remiantis PGS duomenimis.

Pirmame decilyje gyventojų pajamų mokestis tiriamu laikotarpiu išliko gana nereikšmingas ir sudarė nuo 5 iki 7 proc. Svarbesnės šioje gyventojų pajamų grupėje yra socialinio draudimo įmokos, kurios kito nuo 7 iki 17 proc. Tai galima paaiškinti tuo, kad šioje grupėje yra santykinai didelė dalis (2006 m. – net 6,4 proc.; 2010 m. – 5,9 proc.) savarankiškai dirbančių (ir turinčių darbuotojų, ir neturinčių) bei ūkininkų šeimos narių. Viena vertus, tai rodo, kad pirmame decilyje yra daugiau asmenų, kurie dirba pagal individualiosios veiklos pažymėjimą ar verslo liudijimą ir moka privalomas fiksuotas minimalias arba didesnes, priklausančias nuo gaunamų pajamų, pensijų draudimo, sveikatos draudimo įmokas ir gyventojų pajamų mokestį. Antra vertus, tikėtina, kad šio decilio respondentai nevisiškai informuoja apie gaunamas pajamas (teigia gaunantys mažiau, nei gauna iš tiesų). Taip pat pirmame decilyje yra didelė dalis asmenų, kurie lieka namuose, kad rūpintųsi kitais ar tiesiog namų ūkiu (pvz., namų šeimininkės) – tokių yra 7,24 proc. (kituose deciliuose tokių asmenų yra nuo 0,6 iki 2,5 proc.). Šie asmenys, nepriklausomai nuo pajamų gavimo ar negavimo, 2009–2011 metais privalėjo mokėti sveikatos draudimo įmokas.

O didelių pajamų gyventojų grupei (dešimtam deciliui) priskiriami asmenys daugiau sumoka mokesčių, nei gauna socialinių išmokų iš valstybės, t. y. pirminės jų pajamos sudaro 114–135 proc. ekvivalentinių disponuojamųjų pajamų (žr. 4 pav. dešinėje). Didžiausios rinkos pajamos pastebimos

2005 ir 2006 metais. Socialinio draudimo ir socialinės paramos išmokos yra gana nereikšmingos ir sudaro atitinkamai 6,5–10 proc. ir 1–2,5 proc. disponuojamųjų pajamų. Didžiausių pajamų dešimtadalyje daug reikšmingesnis yra gyventojų pajamų mokestis, sudarantis apie 36 proc. ir po tarifo sumažinimo 17 proc. ekvivalentinių disponuojamųjų pajamų. Beje, socialinio draudimo įmokos disponuojamųjų pajamų struktūroje kito nuo 5–6 proc. iki 10 proc.

Pirmo ir dešimto decilių sumokamų socialinio draudimo įmokų dalies palyginimai rodo šios priemonės regresyvumą: didesnę dalį kaip santykį nuo pirminių pajamų sumoka pirmam pajamų deciliui priklausantys asmenys. Visų sumokamų mokesčių santykis pirmame ir dešimtame deciliuose skiriasi mažiau nei gaunamų išmokų dalys, tad remiantis jau šiais rezultatais galima teigti, kad išmokos Lietuvoje yra svarbesnis vertikaliojo perskirstymo iš turtingųjų nepasiturintiems veiksnys nei mokesčiai.

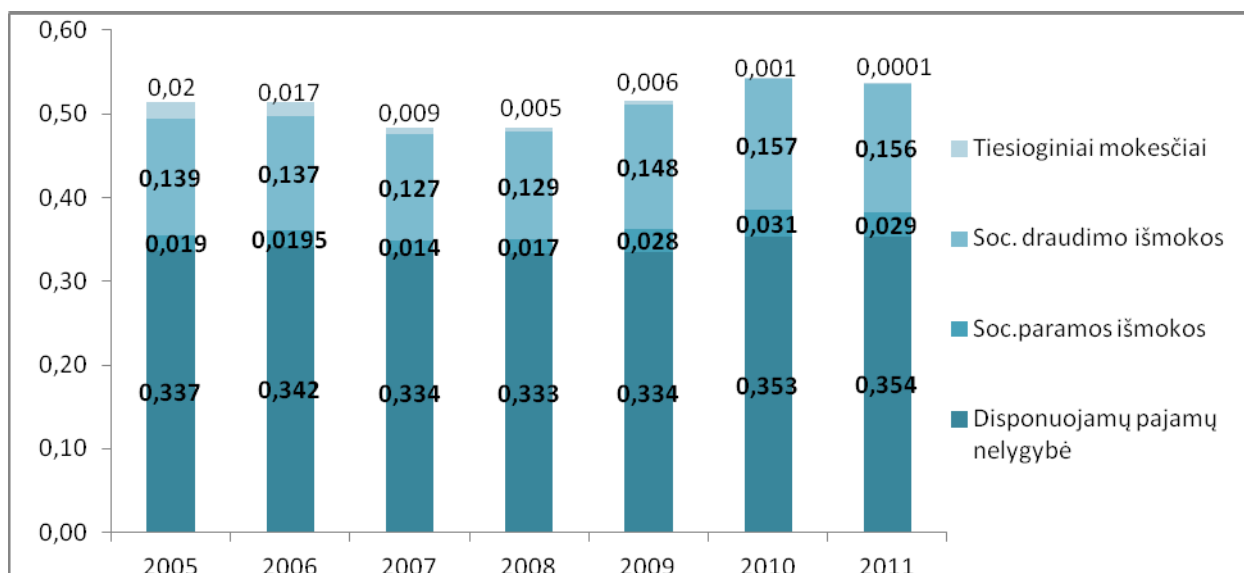
Tiesioginių mokesčių ir socialinių išmokų vaidmuo perskirstant pajamas

Ekvivalentinių disponuojamųjų pajamų kompozicija nors ir suteikia informacijos apie gerovės iš rinkos ir valstybės pasiskirstymą, tačiau neleidžia tiksliai įvertinti, kaip atskiros išmokos ar mokesčiai veikia gyventojų pajamų nelygybę. Pvz., 3 paveikslėlyje matyti, kad gana reikšmingą disponuojamųjų pajamų dalį sudaro tiesioginiai

mokesčiai, bet jų poveikis pirminės pajamų nelygybės mažinimui labai nedidelis. Kokia dalimi socialinio draudimo ir socialinės paramos išmokos, gyventojų pajamų mokestis ir socialinio draudimo įmokos prisideda prie pirminės pajamų nelygybės sumažinimo 2005–2011 metų laikotarpiu Lietuvoje, parodyta 5 paveikslėlyje.

Lietuvoje mažinant pajamų nelygybę daug svarbesnės yra socialinės išmokos nei mokesčiai. Beveik visą pajamų nelygybės mažinimo (perskirstymo) poveikį lemia socialinės išmokos (89–99 proc.), o mokesčiai mažai reikšmingi. Ir kitų šalių mokslininkų darbai patvirtina, kad pajamų nelygybės analizė, pagrįsta nuosekliaju skaičiavimu, leidžia teigti, jog išmokos yra svarbiausias veiksnys mažinant pajamų nelygybę daugelyje šalių (pvz., Immervoll ir kt., 2005; Mahler ir Jesuit, 2006; Fuest ir kt., 2010).

Vertinant socialinės paramos ir socialinio draudimo išmokų poveikį pajamų nelygybei atskirai matyti, kad, priešingai, nei galėtume tikėtis, mažinant pirminę pajamų nelygybę svarbesnės būtent socialinio draudimo, o ne socialinės paramos išmokos. Socialinio draudimo išmokos sumažina pajamų nelygybę 0,13–0,16 punkto, o socialinės paramos išmokos – vos 0,001–0,003 punkto. Tai aiškiai parodo bismarkiniu socialiniu draudimu grįsto socialinės apsaugos modelio egzistavimą šalyje. Iš visų socialinio draudimo išmokų mažinant pajamų nelygybę svarbiausios pensijos. Socialinės išmokos, kaip ir galėtume tikėtis, ekonominio nuosmukio laikotarpiu veikia kaip automatiniai stabilizatoriai, todėl jų vaidmuo 2010–2012 metais auga.

5 pav. Mokesčių ir socialinių išmokų poveikis mažinant pirminę pajamų nelygybę 2005–2011 metais

Šaltinis: autorės skaičiavimai remiantis PGS duomenimis.

Pastaba: visas stulpelio ilgis atspindi pirminių bruto pajamų (prieš mokesčius ir išmokas) nelygybę, matuojant Gini koeficientu.

Mokesčių vaidmuo mažinant gyventojų pajamų nelygybę nuo 2005 metų mažėjo. Tai lėmė mažėjantis vieno tarifo gyventojų pajamų mokestis. Apskritai toks mokesčio dizainas (vieno tarifo mokestis) 2007 metais egzistavo tik 22 šalyse, pusę jų buvo Rytų Europoje (Paulus ir Peichl, 2008).

Pastebima, kad toks mokesčio dizainas labiau palaiko esamą pajamų nelygybę, nei prisideda prie jos mažinimo, o mažėjantis tarifas labiau pasitarnauja turtingesniesiems nei mažiau uždirbantiesiems.

**Gyventojų pajamų nelygė ir socialinių išmokų bei tiesioginių mokesčių perskirstymo poveikis
2005–2011 metais**

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Pajamų komponentai	Dalinis priemonių grupių poveikis (proc.) visam pajamų nelygės mažinimo rezultatui						
Gyventojų pajamų mokestis	13,20	11,73	8,91	5,71	4,49	3,75	3,66
Soc. draudimo įmokos	-2,16	-2,02	-2,87	-2,49	-1,27	-3,04	-3,60
Soc. paramos išmokos	10,56	11,32	9,58	11,16	15,49	16,58	15,98
Soc. draudimo išmokos	78,40	78,97	84,38	85,62	81,29	82,71	83,95

Pastaba: Gini (p) – pirminių pajamų nelygė, matuojama Gini koeficientu.

Gini (d) – disponuojamųjų pajamų nelygė, matuojama Gini koeficientu.

Dalinis mokesčių ir išmokų poveikis adaptuotas, kad atskirų priemonių suma sudarytų 100 proc.

Šaltinis: autorės skaičiavimai remiantis PGS duomenimis.

Analizuojant gyventojų pajamų mokestį ir socialinio draudimo įmokas atskirai matyti, kad gyventojų pajamų mokestis kiek prisideda prie pajamų nelygės sumažinimo, o socialinio draudimo įmokos, kaip matyti 2 lentelėje, pirminę pajamų nelygę 2–4 proc. padidina. Socialinio draudimo įmokos yra regresinės, o tai reiškia, kad mažesnes pajamas gaunantys namų ūkiai įmokomis sumoka didesnę dalį savo pajamų nei didesnių pajamų namų ūkiai. Socialinių išmokų regresyvumo didėjimas labiausiai paaiškinamas 2009 metais įsigaliojusiu sveikatos mokesčiu, kurio mokėjimo prievolė teko ir pajamų neturintiems asmenims. Tai gali būti susiję ir su savarankiškai dirbančių asmenų gaunamų pajamų apskaita bei socialinio draudimo išmokų mokėjimo ypatumais.

Išvados

2005–2011 metų laikotarpį galima vadinti pokyčių metais: spartų 2005–2008 metų ūkio augimą pakeitė nuo 2009 metų Lietuvoje smarkiau pasireiškusios finansinė ir ekonominė krizė. Ekonominis nuosmukis sumažino Lietuvos gyventojų rinkos pajamas, tačiau poveikis skirtingoms gyventojų pajamų grupėms buvo nevienodas. Nors nuo 2005 metų pajamos sparčiau augo būtent mažesnes pajamas turinčių asmenų grupėje, tačiau ir ekonominė krizė juos paveikė daug labiau nei turtingesnius asmenis: 2011 metais žemiausio 25 procentilio realiosios pirminės pajamos prieš mokesčius ir išmokas sumažėjo iki 2005 metų lygio.

Rinkos bruto pajamų (prieš mokesčius ir išmokas) nelygė spartaus ekonominio kilimo laikotarpiu mažėjo. Daugiausia tai lėmė rinkos pajamų augimas, ypač tarp mažiau pasiturinčių namų ūkių. Nuo 2009 metų pirminė pajamų nelygė ėmė augti ir viršijo 2005–2006 metų lygį. Reaguojant į ekonominį nuosmukį, pajamų perskirstymo lygis nuo 2009 metų taip pat padidėjo. Taigi socialinės išmokos ekonominės krizės laikotarpiu suveikė kaip automatiniai stabilizatoriai ir užtikrino tam tikras pajamas gyventojams darbinį pajamų sumažėjimo ar praradimo atveju. Nepaisant didesnio pajamų perskirstymo lygio, disponuojamųjų pajamų nelygė Lietuvoje, mažėjusi ekonominio pakilimo laikotarpiu, 2009–2011 metais išaugo. Tai lėmė tiek neproporcingas rinkos pajamų mažėjimas tarp mažesnes pajamas gaunančių asmenų, tiek kai kurių socialinių išmokų taisyklių griežtinimas ar išmokų dosnumo mažinimas laikotarpiu, kai šių išmokų poreikis buvo didžiausias. Viena vertus, perskirstant pajamas daug sparčiau augo socialinės paramos išmokų vaidmuo, tačiau didėjo ir socialinio draudimo išmokų poveikis mažinant pajamų nelygę. Vertinant poveikį bendrai matyti, kad daug svarbesnės yra socialinio draudimo išmokos, lemiančios 78–83 proc. viso pajamų nelygės mažinimo rezultato. Tai aiškiai rodo bismarkiniu socialiniu draudimu grįsto socialinės apsaugos modelio egzistavimą šalyje.

Gyventojų pajamų mokestis Lietuvoje dėl mažo disproporciškumo ir progresyvumo nedaug prisideda prie pirminių pajamų nelygės mažinimo ir jo

poveikis dėl mažėjančio mokesčio tarifo kasmet menko. Pažymėtina, kad socialinio draudimo įmokos visais metais buvo regresinės (pirmame decilyje šioms įmokoms skiriama didesnė dalis savo pajamų nei aukštesniuose deciliuose), dėl to šių įmokų poveikis pajamų nelygybei yra neigiamas, t. y. pajamų nelygybę padidina. Šių įmokų regresyvumas buvo didesnis 2010–2011 metais, ypač dėl naujojo sveikatos draudimo mokesčio, kurio mokėjimo prievolė teko ir pajamų neturintiems asmenims, jeigu jie nėra registruoti darbo biržoje kaip ieškantys darbo.

Literatūra

- Aidukaitė, J., Bogdanova, N., Guogis, A. (2012). *Gerovės valstybės kūrimas Lietuvoje: mitas ar realybė?* Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras.
- Anyaegebu, G. (2011). *The effects of taxes and benefits on income inequality, 1980-2009/10*. UK: Office for National Statistics.
- Avram, S., Figari, F., Leventi, C., Levy, H., Navicke, J., Matsaganis, M., Militaru, E., Paulus, A., Rastrigina, O., Sutherland, H. (2012). *The Distributional Effects of Fiscal Consolidation in Nine EU Countries. Research Note 01/2012*. Prieiga per internetą: <<http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=9809&langId=en>> [žiūrėta 2014 04 06].
- Baldacci, E., de Mello, L., Inchauste, G. (2012). Financial Crises, Poverty, and Income Distribution. *MF Working Paper 02/4*. Prieiga per internetą: <https://www.imf.org/external/np/res/seminars/2002/poverty/ebldmgi.pdf> [2014 03 06].
- Blažienė, I. (2002). Gyventojų pajamos ir jų normalizavimas Lietuvoje (daktaro disertacijos santrauka, Vilniaus Gedimino technikos universitetas).
- Blažienė, I., Zabaraukaitė, R. (2011). Gyventojų pajamos ir jų nelygybė Lietuvoje. *Aktualūs socialinės politikos klausimai. Socialinė raida ir politika*, 92–123.
- Cubero, R., Hollar, I. V. (2010). Equity and Fiscal Policy: The Income Distribution Effects of Taxation and Social Spending in Central America. *IMF Working Paper*. International Monetary Fund.
- European Commission (2014). *Employment and Social Developments in Europe 2013*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Eurostat (2013). *At-risk-of poverty rate by household type* [tessi121]. Prieiga per internetą: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tessi121&language=en> [žiūrėta 2014 05 20].
- Fuest, C., Niehues, J., Peichl, A. (2010). The Redistributive Effects of Tax Benefit Systems in the Enlarged EU. *Public Finance Review*, 38 (4), 473–500.
- Gemmell, N., Morrissey, O. (2005). Distribution and Poverty Impacts of Tax Structure Reform in Developing Countries: How Little We Know. *Development Policy Review*, 23 (2), 131–144.
- Human Development Report (2014). *Sustaining Human Progress: Reducing Vulnerabilities and Building Resilience*. UNDP. Prieiga per internetą: <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr14-report-en-1.pdf> [žiūrėta 2014 05 21].
- Immervoll, H., Richardson, L. (2011). Redistribution Policy and Inequality Reduction in OECD countries. What has changed in two decades? *OECD Social, Employment and Migration Working Papers, No. 122*. OECD Publishing.
- Immervoll, H., Levy, H., Lietz, C., Mantovani, D., O'Donoghue, C., Sutherland, H., Verbist, G. (2005). Household Incomes and Redistribution in the European Union: Quantifying the Equalising Properties of Taxes and Benefits, *IZA DP No. 1824*. Germany: IZA. Prieiga per internetą: <http://ftp.iza.org/dp1824.pdf> [žiūrėta 2014 03 15].
- Ivaškaitė-Tamošiūnė, V., Lazutka, R., Salanauskaite, L. (2013). *EUROMOD Country Report – Lithuania (2007–2012)*. Colchester: ISER, University of Essex. Prieiga per internetą: https://www.iser.essex.ac.uk/files/euromod/country-reports/Year4/CR_LT_2009-2012_FINAL.pdf [žiūrėta 2014 04 07].
- Joumard, I., Pisu, M., Bloch, D. (2012). Less Income Inequality and More Growth – Are They Compatible? Part 3. Income Redistribution via Taxes and Transfers Across OECD Countries. *OECD Economics Department Working Papers, No. 926*. OECD Publishing.
- Lazutka, R. (2003). Gyventojų pajamų nelygybė. *Filosofija. Sociologija*, 2, 22–29.
- Lazutka, R., Skučienė, D., Černiauskas, G., Bartkus, A., Navickė, J., Junevičienė, J. (2013). *Socialinis draudimas Lietuvoje: kontekstas, raida, rezultatai*. Vilnius: LSTC.
- Lietz, C., Mantovani, D. (2007). A Short Introduction to EUROMOD: an Integrated European Tax-Benefit Model. In Bargain, O. (Ed.). *Microsimulation in Action: Policy Analysis in Europe Using EUROMOD*. Oxford: Elsevier Ltd.
- Lisaukaitė, V. (2010). Lietuvos gyventojų pajamų ir vartojimo diferenciacija. *Verslas: Teorija ir praktika*, 11 (3), 266–278.
- Luebker, M. (2014). The impact of taxes and transfers on inequality. *ILO TRAVAIL Policy Brief*, 4.
- Mahler, V. A., Jesuit, D. K. (2006). Fiscal redistribution in the developed countries: new insight from the Luxembourg Income Study. *Socio-Economic Review*, 4 (3), 483–511.

23. McCall, L., Percheski, Ch. (2010). Income Inequality: New Trends and Research Directions. *Annual Review of Sociology*, 36, 329–347.
24. Misiūnas, A., Bratčikovienė, N. (2007). Pajamų nelygybė ir jų normalizavimas. *Lietuvos statistikos darbai*, 46, 16–22.
25. Misiūnas, A., Rukšėnaitė, J. (2006). Pajamų nelygybės tendencijos pasaulyje. *Lietuvos statistikos darbai*, 45, 23–31.
26. OECD (2008). *Growing unequal? Income distribution and poverty in OECD countries*. OECD Publishing.
27. OECD (2011). *Divided We Stand: Why Inequality Keeps Rising*. OECD Publishing.
28. OECD (2012). *Economic Policy Reforms 2012: Going for Growth*. OECD Publishing.
29. OECD (2012a). Income inequality and growth: The role of taxes and transfers. *OECD Economics Department Policy Notes*, No. 9, January.
30. Paulus, A., Figari, F., Sutherland, H. (2009). The Effect of Taxes and Benefits on Income Distribution. In Ward, T., Lelkes, O., Sutherland, H., Toth, I. G. (Eds.), *European Inequalities: Social Inclusion and Income Distribution in the European Union* (153–176). Budapest: Tarki.
31. Paulus, A., Peichl, A. (2008). The effects of Flat Tax Reforms in Western Europe on Income Distribution and Work Incentives. *IZA DP No. 3721*. Bonn: IZA. Prieiga per internetą: <http://ftp.iza.org/dp3721.pdf> [žiūrėta 2014 04 08].
32. Prasad, M., Deng, Y. (2009). Taxation and the worlds of welfare. *Socio-Economic Review*, 7, 431–457.
33. Reisman, D. (2001). *Richard Titmuss: Welfare and Society*. New York: Palgrave.
34. Skučienė, D. (2008). Pajamų nelygybė Lietuvoje. *Filosofija. Sociologija*, 19 (4), 22–33.
35. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės (2007). *Gyventojų pajamos ir gyvenimo sąlygos 2005*. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės.
36. Stiglitz, J., Sen, A., Fitoussi, J. P. (2009). *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*. Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress.
37. Sutherland, H. (2007). EUROMOD: the taxbenefit microsimulation model for the European Union. In Gupta, A., Harding, A. (Eds.), *Modelling Our Future: population ageing, health and aged care. International Symposia in Economic Theory and Econometrics*, 16, 483–488.
38. Šileika, A., Blažienė, I. (2001). Gyventojų pajamų diferenciacija ir skurdas Lietuvoje. *Pinigų studijos*, 3, 32–44.
39. Verbist, G. (2002). *An Inquiry into Redistributive Effect of Personal Income Tax in Belgium*. Ufsia-Ruca: University of Antwerpen.
40. Zabarauskaitė, R., Blažienė, I. (2012). Gyventojų pajamų nelygybė ekonominių ciklų kontekste. *Verslas: teorija ir praktika*, 13 (2), 107–115.
41. Wang, Ch., Caminada, K. (2011). Disentangling income inequality and the redistributive effect of social transfers and taxes in 36 LIS countries. *LIS Working Paper Series*, 567.

Viginta Ivaškaitė-Tamošiūnė

The impact of transfers and taxes on income inequality in Lithuania, in 2005-2011

Summary

This article analyses the impact of direct taxes and social transfers on income inequality in Lithuania, during the course of 2005-2011. The change in market incomes and the structure of disposable incomes on the average as well as for the lowest and top deciles is presented. It is followed by showing primary income inequality levels and analysing the redistribution and disposable income inequality. In the research the data from the EU-Survey on Income and Living Conditions (EU-SILC) is used. The unit of analysis is household income per capita (or per member) adjusted by the modified OECD equivalence scale, according to the number of persons in the household. The Gini coefficient is calculated to show income inequality levels, the Reynolds-Smolensky index indicates the level of redistribution, and the Kakwani coefficient is used for assessing the progressivity of direct

taxes and social benefits. The concentration coefficient and the size of the instrument compared to primary incomes are also calculated.

When incomes are analysed in connection to economic cycles, the question is what is happening to the incomes of the lower and upper end of income distribution? The data shows that from the 2005 until mid-2008, Lithuania experienced an extensive economy growth. The market income grew for the entire population, although the growth was more intense for the lower income groups (25th percentile). Due to the financial and economic crisis, the real market incomes started to decline for all. Yet again the crisis hit hardest those who are at the bottom of the primary income distribution (25th percentile): their real incomes returned

to the 2005 level, while the top 90th percentile's primary incomes experienced a rather moderate decline.

Because of the state's intervention, the incomes that we earn in the market or get from other sources are not the same as that finally used for consumption. After deducting taxes and adding benefits, disposable incomes might be either higher or lower than the primary incomes. Analysis shows the primary incomes constitute about 55-66 percent of equivalent disposable incomes in the lowest income decile. Social benefits as expected are more significant during the recession: social insurance benefits account for 40 percent and social assistance benefits account for 24 percent of the disposable income of the poorest households. The magnitude of a personal income tax for the lowest decile is rather moderate, accounting for 5-7 percent of disposable income, whereas the size of social insurance contributions grew from 7 to 17 percent during the analysed period. This increase in 2010-2011 was due to a newly introduced health tax and extended liability for paying the health tax even for those with no primary income and not registered as job seekers. On the other hand, the top decile pays more in taxes than gets in social benefits, as their primary incomes constitutes 114-135 percent of equivalent disposable incomes. Social benefits account for 8-11 percent of disposable income. For the top decile, personal income tax is more important than the social insurance contributions. Initially the personal income tax constituted 36 percent of disposable income, but due to lowered tariff the relative size has decreased up to 17 percent. Social insurance contributions account for 6-10 percent of the disposable income. Compared with social insurance contributions paid by the first decile and the tenth decile, one may see that the lowest decile pays a relatively higher share of

their equivalent disposable income than the top decile does. This implies the regressive nature of social insurance contributions.

Although the analysis of the composition of equivalent disposable income provides information on the income structure of different deciles, it does not assess the importance of taxes and social benefits on decreasing income inequality. For example, even though direct taxes constitute a rather significant part of disposable incomes on average, it has negligible impact on income inequality.

Analysis shows that the primary income inequality decreased from 2006 to 2008 and then increased until 2010. The changes in disposable income inequality and redistribution level followed the same lines as primary income inequality although the fluctuations were smaller. Social transfers are far more important in terms of income redistribution than taxes. Social insurance benefits as opposite to social assistance benefits have a bigger impact on equalising income distribution, accounting for around 80 percent of the entire redistribution effect. This re-affirms the existence of a Bismarckian-type design of the social security model in Lithuania. Direct taxes (personal income tax and social insurance contributions) have a minor impact on decreasing primary income inequality in Lithuania. This is due to a low disproportionality and very low progressivity of personal income tax, which basically is a flat tax with a very small non-taxable minimum. Moreover, the role of personal income tax has diminished throughout the years as the flat tax rate was lowered from 33 to 15 percent. Meanwhile, social insurance contributions are regressive, slightly increasing the income inequality in Lithuania. The regressivity of this tax increased in 2010-2011 due to newly introduced health tax.

Straipsnis recenzuotas.

Straipsnis gautas 2014 m. rugsėjo 30 d., priimtas 2015 gegužės 14 d.

The article has been reviewed.

Received 30 September 2014, accepted 14 May 2015.